

ROKOVANIA O ROZMIESTNENÍ SOVIETSKÝCH VOJSK NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA (AUGUST - OKTÓBER 1968)

MICHAL ŠTEFANSKÝ

ŠTEFANSKÝ, M.: The negotiations on dislocation of the Soviet Army from Czechoslovakia (August – October 1968). *Vojenská história*, 1, 12, 2008, pp. 93–107, Bratislava.

The study analyses the negotiations of Czechoslovak and Soviet representatives approximately within two months in the autumn of 1968. The content of the negotiations was based on the questions of legalization of the Soviet Army (troops) after the military intervention in August 1968. The author focuses on the dramatic negotiations immediately after the intervention that resulted in Moscow Protocol and he proceeds with the negotiations at the level of governments and Ministers of Defense (M. Dzúra, A. Grečka) in Mukatschevo, where they talked about the concrete questions of barracks allocation, warehouses, airports and hospital allocations for the dislocation of the Soviet divisions (regiments) in Czechoslovakia. The Treaty on the conditions of a temporary stay of the Soviet troops legalized only the Soviet troops in Czechoslovakia. The Secret Protocol talked on the concrete conditions of the stay of 75000 soldiers in Czechoslovakia. He assumes that the dislocation caused organizational and dispositional changes in the Czechoslovak Army.

Military history. Czechoslovakia. Soviet troops in Czechoslovakia. The year 1968.

Vstup vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy na územie Československa v noci z 20. na 21. augusta 1968 považovalo legitímne československé štátne a stranické vedenie za porušenie princípov vo vzťahu medzi socialistickými krajinami a normami medzinárodného práva. Československá vláda, prezident republiky a Národné zhromaždenie prítomnosť vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy označili za nelegálnu. Tento stav sa zmenil až ratifikáciou, t. j. nadobudnutím platnosti Dohody o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa 18. októbra 1968. Dohoda legalizovala prítomnosť sovietskych vojsk a bližšie ju konkretizoval tajný protokol. Vojská ostatných štátov boli v druhej polovici októbra z územia Československa stiahnuté.

Od vstupu vojsk piatich štátov v auguste do uzavretia dohody o legalizácii sovietskych vojsk v polovici októbra 1968 prebehli viaceré rokovania medzi predstaviteľmi Československa a Sovietskeho zväzu. Rokovania sa uskutočnili na najvyššej stranicko-vládnej úrovni, na úrovni ministrov obrany, vládneho zmocnenca ZSSR Vasilija Kuznecova s čs. predstaviteľmi a tiež na úrovni vojenského zmocnenca ministra obrany ZSSR v Československu genplk. Nikolaja Ogarkova s čs. predstaviteľmi, najmä zástupcami operatívnej skupiny Československej ľudovej armády (ďalej ČSLA). Do tohto rámca rokovaní spadá aj posledné ro-

kovanie predstaviteľov piatich štátov Varšavskej zmluvy 27. septembra 1968 bez účasti Československa, na ktorom sa varšavská päťka dohodla na tom, že rozmiestnenie sovietskych vojsk na území Československa sa uskutoční bez určenia času pobytu, podobne ako v Maďarsku a Poľsku.

Cieľom predloženej štúdie je priblížiť dramatické rokovania súvisiace s vyjasňovaním otázok rozmiestnenia sovietskych vojsk v období zhruba dvoch mesiacov po vojenskej intervencii. V tom čase československá strana prijímala rôzne mimoriadne opatrenia v úsilí konsolidovať pomery obnovením činnosti legálnych štátnych a straníckych orgánov v domnienke, že takýto postup povedie k rýchlemu odchodu vojsk nielen štyroch štátov Varšavskej zmluvy, ale hlavne aj sovietskych vojsk. Súčasťou tohto procesu bola aj konsolidácia v ČSLA, ktorej mimoriadnu pozornosť venoval hlavný veliteľ – prezident republiky a ďalší ústavní činitelia. Jej hlavným obsahom bolo obnoviť predchádzajúci vojenský život v posádkach a útvaroch, ktorý narušila vojenská intervencia. A tam, kde boli vojaci v dotyku s intervenčnými vojskami, bolo prvoradou úlohou zabrániť vzájomným konfliktom. Rozhodnutie o rozmiestnení sovietskych vojsk po politických rokovaníach a kontrole ubytovacích priestorov v kasárňach – rekognoskácii komisii, zložených z československých a sovietskych armádnych predstaviteľov, vyvolalo redislokáciu posádok a útvarov ČSLA. Autor štúdie približuje túto problematiku aj s dopadom na posádky a útvary Východného vojenského okruhu s využitím dostupného pramenného materiálu.

Vnútropolitickú situáciu po intervencii v Československu ostro sledovala sovietska strana. Pre sovietske stranícko-štátne a armádne vedenie bolo prvoradé a rozhodujúce to, aby najvyšší československí stranícki a štátni predstavitelia najprv uznali vstup vojsk ako záchranu pred kontrarevolučným zvratom v dôsledku pôsobenia protisocialistických a protisovietskych síl. Ďalej údajnú hrozbu oslabenia ochrany západnej hranice ČSLA, ktorú považovali za západnú hranicu socialistického bloku. Z takýchto argumentov vychádzala sovietska strana pri rokovaníach na jeseň 1968 s československými predstaviteľmi, aby dosiahla legalizovanie pobytu sovietskych vojsk na dobu neurčitú. Od československej strany sovietski predstavitelia požadovali, aby na rozmiestnenie svojich vojsk vytvorili zodpovedajúce podmienky na ubytovanie, výcvik a skladovanie materiálu pre počet, ktorý sami určia.

Prvým kolom dôležitých rokovaní o umiestnení sovietskych vojsk na území Československa boli sovietsko-československé rokovania v Moskve v dňoch 23. – 26. augusta 1968. Výsledkom zložitých a dramatických rozhovorov¹ bolo podpísanie *Protokolu z rokovaní delegácií ZSSR a ČSSR v Moskve*. Obsahoval 15 bodov a dostal pomenovanie „moskovský“. Okrem štyroch najvyšších československých predstaviteľov (prezidenta Ludvíka Svobodu, predsedu vlády Oldřicha Černíka, predsedu Národného zhromaždenia Josefa Smrkovského, prvého tajomníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka) protokol podpísali ďalší 15 ústavní činitelia a vysokí funkcionári. Piaty bod protokolu obsahoval, že „*orgány spojeneckých krajín nebudú zasahovať do vnútorných záležitostí ČSSR. Akonáhle pomíne vzniknuté ohrozenie vymožeností socializmu v Československu a ohrozenie bezpečnosti štátov socialistického spoločenstva sa po etapách uskutoční odchod spojeneckých vojsk z československého územia.*“²

1 Rozhovorov sa zúčastnili aj šiesti čs. predstavitelia (Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegel, Šimon, Špaček), ktorých 21. augusta sovietska strana internovala do ZSSR a na žiadosť prezidenta boli z internácie prepustení. Zložitnosť rozhovorov spočívala aj v tom, že sovietski predstavitelia vyvíjali veľký nátlak na čs. predstavitelov, ktorí nevystupovali jednotne. Priebeh rokovaní zachytil jej priamy účastník Z. Mlynář v knihe *Mráz přichází z Kremle* (Praha 1990). Časť rozhovorov boli publikované v publikácii VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970*, 4/2, Praha – Brno 1996, s. 236-254, 265-271.

2 Protokol z rokovaní delegácií ZSSR a ČSSR 23. – 26. augusta 1968 v Moskve. In: VONDROVÁ, J. – NAVRÁ-

V tom istom bode protokol uvádzal, že o podmienkach pobytu a úplnom odsune spojeneckých vojsk bude uzavretá dohoda medzi spojeneckými štátmi a Československom. Československá strana pri rokovaníach so sovietskymi predstaviteľmi pripomínala, že čiastkové rokovania v záujme zmiernenia napätia a zamedzenia konfliktov neznamenali uznanie prítomnosti vojsk za legálne. Naliehavosť legalizovať prítomnosť vojsk vyplývala predovšetkým z medzinárodných dôvodov. Na legalizácii mal prvoradý záujem Sovietsky zväz, pretože pôvodný plán vojenskej intervencie, spojený s prevratom v Československu, skrachoval. Vytvorenie tzv. robotnícko-roľníckej vlády na čele s A. Indrom, ktorá mala legalizovať vstup vojsk ako „bratskú internacionálnu pomoc“ a prítomnosť sovietskych vojsk na „ochranu socialistických vymožeností“ narazili na tvrdý odpor v spoločnosti.

Plán prevratu a prevzatia moci od legitímnych predstaviteľov tzv. robotnícko-roľníckou vládou nevyšiel. Predstaviteľov, ktorí intervenciu podporili, vo verejnosti označovali za zradcov a kolaborantov. V takej situácii aj prezident L. Svoboda odmietal rokovať o uznaní robotnícko-roľníckej vlády. Prezident Svoboda rozhodol rokovať so sovietskou stranou, aby prepustila z internácie šiestich čs. predstaviteľov a rozhovormi so sovietskym vedením hľadať politické východisko zo vzniknutej situácie. Týmto spôsobom vznikla nová situácia pre sovietske vedenie a lídrov krajín, ktorých vojská sa zúčastnili na intervencii. Narýchlo zvolaná porada do Moskvy s účasťou lídrov Poľska, Maďarska, Bulharska a NDR (Gomulku, Kádára, Živkova a Ulbrichta) v dňoch 23. – 26. augusta nepriniesla žiadny pozitívny výsledok. Pretože radikálne stanoviská navrhovaného postupu voči Československu zo strany Gomulku, Ulbrichta a Živkova presahovali aj rámec sovietskych predstáv a boli neprijateľné.³ Sovietske vedenie nemalo pripravenú alternatívu možného postupu pre prípad krachu robotnícko-roľníckej vlády. Preto s veľkou pompéznosťou privítalo príchod L. Svobodu do Moskvy a rozhovory s ním považovalo za východisko z nepríjemnej medzinárodnej situácie.

Vojenská intervencia do Československa pod krycím názvom operácia „Dunaj“ bola z vojenského hľadiska úspešná, pretože vojská v priebehu 12 – 14 hodín dosiahli plánované ciele, čo znamenalo obsadenie všetkých strategicky dôležitých miest na území Československa. Vojská obsadili Ústredný výbor KSČ, KSS, Úrad vlády, Pražský hrad, rozhlas, televíziu, redakcie novín, telefón, telegraf. Vojská s ťažkou technikou sa nachádzali na námestiach a uliciach veľkých miest a kontrolovali letiská a významné dopravné spoje. Strelbou vojakov na uliciach zahynuli desiatky, predovšetkým mladých ľudí v Čechách a na Slovensku. Jednotné a protiokupačné postoje verejnosti s jednoznačnou podporou legitímnych predstaviteľov štátu a komunistickej strany nedali šance veliteľom intervenčných vojsk zmeniť situáciu. Z hlásenia maďarského veliteľa 8. divízie genmjr. Ferenc Szücsa pre ministra obrany Lajosa Czinegeho z 2. septembra sa dozvedáme, že maďarská 8. divízia obsadila fakticky celé juhozápadné Slovensko. Postupovala spolu so sovietskou 254. motostreleckou divíziou, 13. gardovou tankovou divíziou a 48. motostreleckou divíziou a obsadili aj územie Moravy a Čiech. V hlásení veliteľ 8. divízie uviedol: „vo vlasti Bilaka sme... nenašli jediného človeka, ktorý by bol ochotný s nami spolupracovať... činnosť tých predstaviteľov, o ktorých sa aj na cvičení »Šumava« zdalo, že sa môžeme oprieť, stroksotala... pre situáciu je charakteristická zbrklosť, neistota a vydávanie protikladných pokynov vojenskému veleniu (na zatknutie piatich členov predsedníctva ÚV KSS pred zjazdom KSS na rozkaz maršala Grečka a ich

TIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970*, 4/2. Praha – Brno, 1996, s. 272.

3 Záznam o moskovskom stretnutí stranických a vládnych delegácií piatich socialistických štátov (24. – 26. augusta 1968). In: VONDROVÁ, ref. 1, 4/2, s. 275-282.

prepustenie na rozkaz Andropova – pozn. M.Š.)... Tí, na ktorých sme prisahali, sa ukázali ničím, ktorých sme považovali za nepriateľa, o tých sa teraz opierame... dá sa očakávať, že sa objaví viac ľudí typu »Husáka«, ktorý úprimne hľadá východisko a stane sa jednou z našich opôr...“⁴ Vytváranie okupačných štruktúr v podobe vojenských komandátúr, o ktorých bolo zrejme vojenské velenie informované ako o novej ceste na eliminovanie „protisocialistických a protisovietskych síl“, označil veliteľ 8. maďarskej divízie za zdroj ďalších možných chýb. Východisko videl v čo najrýchlejšom stiahnutí maďarských vojsk z Československa lebo „čím skôr k tomu dôjde, tým to lepšie bude“.⁵

V prvých šiestich dňoch po vojenskej intervencii sovietske vedenie horúčkovo hľadalo východisko. V prvom rozhovore Brežneva, Kosygina a Podgorného s Dubčekom a Černíkom po ich prepustení z internácie 23. augusta sovietski predstavitelia priznali, že nemajú pripravený žiadny vypracovaný plán.⁶ Rozhovory s čs. predstaviteľmi boli skôr testovaním ich postojov a sprezdávali ich hrubé nátlaky, aby súhlasili so sovietskymi návrhmi jednotlivých bodov protokolu. V nasledujúcich týždňoch a mesiacoch po podpísaní Moskovského protokolu sa rozpuťal zápas o jeho plnenie. Sovietska strana zvolila taktiku postupných krokov oslabovania pozícií Dubčeka, Smrkovského a iných ich kritikou, ktorú vydávala za neplnenie protokolu. Súčasne vytvárala rôzne „pasce“ pri rokovaniach na najvyššej úrovni, do ktorých vhaňala reformných predstaviteľov, aby sa normalizácia uskutočňovala v ich mene a ich opatreniami a rozhodnutiami, aby sa takto sami kompromitovali pred verejnosťou opúšťaním a kritikou reforiem. Do tohto rámca smerovali opatrenia na obnovenie cenzúry pre médiá a na upevnenie verejného poriadku. Pri predsedníctve vlády bol zriadený Úrad pre tlač a informácie s cieľom kontrolovať činnosť médií. Predsedníctvo SNR odporučilo prijať rovnaké opatrenia ako vláda. Zavedenie cenzúry znamenalo nepublikovať kritiku štátov varšavskej päťky, neuverejňovať články, ktoré napádali cudzie vojenské jednotky, nepoužívať v médiách slová okupácia, okupant. V oblasti vnútornej konsolidácie vláda zriadila *Operatívnu skupinu pre styk ústredných orgánov s veliteľstvom vojsk Varšavskej zmluvy*, vedenú podpredsedom vlády Františkom Hamouzom a vojenskú podskupinu, vedenú genpor. Alexandrom Muchom (námestníkom ministra národnej obrany)⁷. Sovietskym partnerom genpor. A. Muchu bol zmocnenec ministra obrany ZSSR genplk. N. Ogarkov. Vojenská časť operatívnej skupiny sa schádzala spravidla viackrát týždenne. Československí vojenský zástupcovia predkladali požiadavky, aby sa sovietske vojská stiahli z vojenských škôl a učilíšť a uvoľnili aj ďalšie vojenské – kasárenské priestory pre ČSLA. S tým súvisela obnova výcviku a cvičných letov. Sovietsky predstaviteľ nastoľoval otázky článkov v periodickej tlači, ktoré podľa neho nezodpovedali normalizácii. Generál Ogarkov v súvislosti s kritikou médií vyjadril na zasadaní skupiny počudovanie, že v Československu „za tri týždne od podpísania Moskovského protokolu nebol ani jeden súdny proces proti tým, ktorí maria normalizáciu“.⁸ Podľa generála Ogarkova „kontrarevolúcia a nepriateľské výpady pokračujú“, ako vyhlásil na zasadaní podkomisie 7. septembra. Pre styk Sovietskej armády so slovenskými or-

4 BENČÍK, A. – PAULIK, J. – PECKA, J.: *Vojenské otázky československej reformy 1967 – 1970*, 6/2. Praha – Brno 1999, s. 25-26. Do intervencie genmjr. F. Szücz bol zástupcom náčelníka generálneho štábu MĽA a maďarským zástupcom pri veliteľstve Južnej skupiny sovietskych vojsk v Maďarsku.

5 Tamže, s. 24.

6 VONDROVÁ, ref. 1, 4/2, s. 246.

7 Národný archív (NA) Praha, f. 02/1, sv. 80, a. j. 125, bod 4, Správa o plnení záväzkov vyplývajúcich z Moskovskej dohody.

8 VÚA Praha, f. MNO, sekr. min. 1968, šk. 3, Zápisy zo schôdzí Sovietskej armády a operatívnej skupiny vlády ČSSR, záznam z 20. septembra 1968. Schôdze sa konali v období od 1. septembra do 14. októbra 1968.

gánmi bola vytvorená v septembri skupina v štábe generála Provalova, ktorú zo sovietskej strany riadil genpor. B. P. Ivanov a za slovenskú stranu sa zúčastňoval genmjr. Egd Pepich (od apríla 1968 bol náčelníkom Hlavnej politickej správy, na jeseň 1968 bol poverený vedením Slovenskej správy Ministerstva vnútra).⁹ Generál Ogarkov v septembri 1968 vyjadril výhrady voči *Kultúrnemu životu*, *Mladej fronte* a *Smene* a na zasadaní podskupiny požadoval vysvetlenie o tom, aké tresty dostali redaktori spomenutých novín. Generál A. Mucha sovietske požiadavky, vyjadrené gen. Ogarkovom, predkladal podpredsedovi vlády F. Hamouzovi. Zámerom Ogarkova, ale aj ďalších sovietskych generálov, ktorí vyjadrovali nespokojnosť s normalizáciou v médiách, napríklad gen. I. Pavlovského, bolo zamedziť akýmkoľvek protestom proti okupácii. Protesty zneužívalo sovietske velenie na zdôvodnenie pomalého odchodu vojsk z miest a dedín do vyhradených priestorov. O tom, že sovietska strana veľmi pomaly pristupovala k riešeniu vojenských otázok, svedčí fakt o 53 nevyriešených problémoch ešte koncom septembra 1968, ktoré súviseli s udržaním bojovej pohotovosti ČSLA, ostrých strelieb, cvičných letov a plného uvoľnenia priestorov Vojenského leteckého učilišťa v Košiciach.¹⁰

Za súčasť plnenia záväzkov Moskovského protokolu vláda považovala aj normalizáciu ozbrojených síl.¹¹ Zámery sa realizovali metódou tzv. služobno-politických zhromaždení na rôznych úrovniach armády s cieľom prenášať úlohy od hlavného veliteľa – prezidenta republiky a ministra obrany na celú hierarchiu armády. Prvé takéto zhromaždenie zvolal prezident republiky L. Svoboda na 28. augusta o situácii v ČSLA po vojenskej intervencii. Zhromaždenia sa zúčastnil minister národnej obrany, náčelník generálneho štábu, náčelník Hlavnej politickej správy, námestníci ministra, veliteľia Západného, Stredného a Východného vojenského okruhu, veliteľ pohraničnej stráže, letectva, protivzdušnej obrany, cestného zboru a posádky Veľkej Prahy. Prezident a hlavný veliteľ poďakoval veliteľom za disciplinované plnenie jeho rozkazov a rozkazov ministra obrany. Ocenil, že nedošlo k vystúpeniu proti spojeneckým vojskám. Hlásenia veliteľov okruhov a druhov vojsk, ktoré podali prezidentovi, obsahovali nasledujúce spoločné črty: vo všetkých jednotkách armády vznikla intervenciou napätá situácia s protestmi jednotlivcov a skupín, ale nikde nedošlo k otvoreným konfliktom s cudzími vojskami. Všetci veliteľia a funkcionári vyjadrili vernosť prezidentovi a ostatným ústavným činiteľom. Moskovský protokol (v dokumente komuniké) označili „nie za dobré“. Na záver porady prezident vyzval veliteľov, aby nepripustili „ani jednu ranu z pušky proti sovietskemu človekovi“.¹²

Minister obrany genplk. Martin Dzúr v nadväznosti na celoarmádnu poradu vydal 1. septembra rozkaz č. 012, ktorým ukladal zastaviť akýkoľvek odpor – otvorený alebo skrytý – voči vojskám piatich štátov a upustiť od pasívnej rezistencie. Ďalej rozkaz ukladal poskytovať vojskám Varšavskej zmluvy nevyhnutnú materiálnu pomoc a postupne nadväzovať družobné kontakty so spojeneckými vojskami.¹³ Pre vedenie armády, ale najmä ministra Dzúra, vznikla v tom čase zložitá situácia. Na jednej strane existoval určitý tlak zo strany prezidenta republiky a predstaviteľov Varšavskej zmluvy konsolidovať pomery v armáde, čo znamenalo eliminovať možné konflikty so spojeneckými veliteľmi a dokonca nadväzovať priateľské kontakty, na druhej strane čeliť rozšíreným názorom v spoločnosti a čiastočne aj v armáde,

9 Tamže, zápis z 10. septembra 1968. O činnosti tejto podskupiny sa nepodarilo získať bližšie informácie.

10 BENČÍK, 6/2, ref. 4, s. 67.

11 NA Praha, f. 02/1, sv. 80, a. j. 125.b.4.

12 BENČÍK, ref. 4, 6/1, s. 294-298.

13 BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 24.

že „armáda zradila, že si ani nevystrelila a je pre náš štát zbytočná“. K tejto otázke – či sa mala armáda postaviť na odpor – zaujal stanovisko minister Dzúr na porade vedúcich politických pracovníkov ČSLA 9. septembra v Prahe. Minister Dzúr uviedol, že o postoji armády v prípade vojenského zásahu diskutovali niektorí členovia vlády na predsedníctve vlády už po schôdzi v Čiernej nad Tisou (t. j. pred vojenskou intervenciou) a dospeli k záveru, aby „sa armáda zdržala akéhokoľvek odporu“.¹⁴ Názor o nemožnosti ozbrojeného odporu vysvetľoval v súvislosti s polohou republiky a dislokáciou našej armády, predovšetkým na zabezpečenie západných hraníc. Na podporu svojej argumentácie uviedol fakty o situácii na Slovensku, kde je „jedna naša divízia o 1 600 ľuďoch a proti nej šesť cudzích, keby sa armáda pustila do nejakého dobrodružstva, pretieklo by mnoho krvi, zvlášť keď berieme do úvahy jednotu obyvateľov a odhodlanie, ktoré by mohlo byť zneužitá“.¹⁵

Niektoré otázky ďalšieho postupu vo vzťahu ku konsolidácii v ČSLA obsahoval návrh náčelníka Hlavnej politickej správy Sovietskej armády armádneho generála Alexeja Jepišova, ktorý adresoval Ústrednému výboru KSSZ 4. septembra. Hodnotenie politickej situácie v Československu náčelníkom HPS, podobne ako u všetkých sovietskych politikov pokračovalo rámcem „literý“ Moskovského protokolu. Dôkazom toho boli slová Jepišova, že pobyt sovietskych vojsk „zmaril plány vnútornej kontrarevolúcie a medzinárodnej reakcie“. Navrhované konkrétne opatrenia mali dlhodobý charakter a boli zamerané na „nadväzovanie a obnovovanie družby“ Sovietskej armády s jednotkami ČSLA a hospodárskymi podnikmi v Československu.¹⁶ V návrhu generála Jepišova nenájdeme žiadnu zmienku o tom, že pobyt sovietskych vojsk je dočasný.

Československá vláda koncom augusta a začiatkom septembra 1968 vychádzala z predstáv, že s normalizáciou pomerov všetky intervenčné vojská odídu po etapách a v krátkej dobe. Tieto predstavy vychádzali z Moskovského protokolu, ktorý takúto formuláciu obsahoval. V tomto duchu vláda pripravila návrh nóty vláde ZSSR o odchode sovietskych vojsk z územia Československa. Návrh nóty predpokladal viesť rokovania o konkretizovaní etáp odchodu sovietskych vojsk. V dôvodovej správe k nóte sa uvádzalo, že vojská MLR, BLR, PLR a NDR budú okamžite stiahnuté a sovietske vojská v troch etapách. Rokovanie o prvej etape stiahnutia sovietskych vojsk z miest (hlavne Prahy) s generálom Ogarkovom nebolo úspešné. Ogarkov to zdôvodňoval existenciou protisovietskych hesiel na verejných miestach, ktoré urážali sovietskych ľudí. V druhej etape mali byť stiahnuté sovietske vojská z priestorov pozdĺž hranice so SRN a v tretej etape stiahnutie zvyšku sovietskych vojsk.

Predstavy čs. štátneho a stranického vedenia o odchode sovietskych vojsk v etapách, zhruba do jari 1969, sa ukázali nereálne. Sovietska strana odmietala rokovať o odchode vojsk a nastoľovala otázky neplnenia Moskovského protokolu. Na kontrolu jeho plnenia prišiel 6. septembra námestník ministra zahraničných vecí ZSSR V. Kuznecov. Jeho misia ako vládneho splnomocnenca trvala do 27. decembra 1968, keď túto funkciu prevzal tajomník ÚV KSSZ Konstantin Katušev.

Hlavnou oporou pri presadzovaní sovietskych požiadaviek od moskovských rokovaní (23. – 26. augusta) bol prezident republiky L. Svoboda. Oslovovanie Svobodu „drahý Ludvíku Ivanoviči“ Brežnevom a pozdravy od sovietskeho politbyra, ktoré pri telefonických roz-

14 Na doplnenie možno uviesť, že šlo o diskusiu niektorých členov vlády mimo program, v ktorej sa O. Šik vyjadril, že ťažko by sa dala odhadnúť reakcia našich obyvateľov na prípadný vstup jednotiek NDR na naše územie. BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 34-35.

15 Tamže, s. 34.

16 Tamže, s. 31-33.

hovoroch vyjadril Brežnev a tlmočil ich aj V. Kuznecov, počas návštevy Svobodu 7. septembra, boli uznaním jeho postojov. Svoboda sa stal pre sovietsku stranu nezastupiteľnou osobou pri presadzovaní ich plánov normalizácie. Nevzťahovalo sa to len na normalizáciu v armáde, ale aj na dôležité kádrové zmeny, nátlak na J. Smrkovského a A. Dubčeka, na návrhy opatrení v médiách a iné. Ďalšie stretnutia V. Kuznecova boli s Dubčekom, Černíkom, Husákom, Erbanom a inými. V. Kuznecov rozhovormi s najvyššími predstaviteľmi štátu a strany, a potom na úrovni krajských a okresných tajomníkov komunistickej strany, získaval dôležité informácie o konkrétnej situácii a názoroch významných predstaviteľov politickej moci. Prirodzene, že informácie sa dostávali prostredníctvom sovietskeho veľvyslanectva do Moskvy. Členovia sovietskeho politbyra s Brežnevom boli informovaní aj o činnosti osôb, ktoré považovali za protisocialistické (Šik, Pavel, Hájek, Hanzelka a rôzne osoby prevažne židovskej národnosti) a o konkrétnych politických otázkach. Do popredia sa dostala otázka o odchode, resp. dlhodobom pobyte sovietskych vojsk na našom území. Sondovať sovietske stanoviská sledovala návšteva predsedu vlády. O. Černíka a podpredsedu F. Hamouza, ktorý viedol Operatívnu skupinu na riešenie sporných otázok so sovietskym veleiním. Oboch československých predstaviteľov prijala trojica najvyšších sovietskych predstaviteľov (Brežnev, Kosygin, Podgornij) v Kremli 10. septembra. Počas rozhovorov odznali dve diametrálne odlišné stanoviská. Najprv Černík referoval o prijatých opatreniach v oblasti činnosti orgánov komunistickej strany, štátnych orgánov a zákonodarného charakteru. Svoj výpočet zakončil konštatovaním, že „*nebudeme môcť rozmiestniť vaše vojská v zimných mesiacoch, ktoré sa teraz nachádzajú v Československu..... pokiaľ ide o predĺženie pobytu vašich vojsk, stretnete sa s našim plným porozumením. Ale je dôležité, aby sme vedeli, aký bude počet vojsk, ktoré tu zostanú.*“¹⁷ Brežnev vo svojom vystúpení vyjadril nespokojnosť s plnením Moskovského protokolu a kritizoval najmä slabú kontrolu médií. K jeho plneniu treba, aby vedenie KSČ a vláda jasne uviedli, že „*vstup spojeneckých vojsk bol vynúteným opatrením, ktoré vyvolali protisocialistické sily.*“¹⁸ Československí predstavitelia podľa Brežneva normalizáciu spájajú s odchodom vojsk, ale neprijímajú rózne kroky proti médiám a vystúpeniam niektorých oficiálnych predstaviteľov. Nakoniec uviedol, že „*na určitú, pomerne dlhú dobu, časť vojsk na vašom území zostane.*“¹⁹ Slová Brežneva o neurčitej dobe pobytu časti sovietskych vojsk na území Československa boli prvým oficiálnym potvrdením sovietskych zámerov.

K otázkam vyjasňovania pobytu sovietskych vojsk sa uskutočnila 12. septembra porada za účasti predstaviteľov štátu (prezidenta republiky, predsedu vlády a predsedu parlamentu), komunistickej strany (prvého tajomníka ÚV KSČ a ÚV KSS) a ČSLA (ministra, náčelníka GŠ, náčelníka operačnej správy). Zámerom porady bolo vyjasňovať stanoviská k pobytu a odsunu intervenčných vojsk. Na porade odznali názory, ktoré boli určitou smernicou na pripravované rokovanie čs. ministra obrany s ministrom obrany ZSSR. Hneď na začiatku porady minister obrany M. Dzúr vyjadril názor, že sovietska požiadavka ponechať vojská na našom území je jasná, pričom rozhodujúci nie je počet (4 alebo 5 divízií), ale ich úsilie dostať vojská na čs. západnú hranicu, a týmto spôsobom dokázať, že ČSLA neplní pridelené úlohy v prvom operačno-strategickom slede ozbrojených síl Varšavskej zmluvy, alebo inak povedané na západnom strategickom smere možného československého frontu v prí-

17 VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970*, 4/3. Praha – Brno, 1997, s. 38.

18 Tamže, s. 41.

19 Tamže, s. 44.

pade vojny. Minister Dzúr za dôležitý argument v pripravovaných rokovaníach so sovietskou stranou považoval skutočnosť, že západná hranica je spoľahlivo zabezpečená a ČSĽA ďalej zvyšuje bojovú pohotovosť. Názor o sovietskom zámere umiestniť svoje vojská na čs. území na porade vyslovil aj predseda vlády O. Černík. Zdôraznil, že rozmiestnenie sovietskych vojsk by vytlačilo ČSĽA z prvého operačno-strategického sledu, a túto úlohu by na dlhú dobu prevzali sovietske vojská. Okrem toho uviedol, že na rokovaníach so sovietskou stranou musí byť otázka rozmiestnenia vojsk posudzovaná viac z politického ako vojenského hľadiska. Pretože sovietski maršali budú argumentovať svojimi názormi o nevyhnutnosti posilnenia československej západnej hranice ako operačno-strategického sledu dôležitého z hľadiska Varšavskej zmluvy aj z dôvodov údajnej slabosti súčasného politického vedenia v ČSSR, ktoré nedáva záruky, že udrží socializmus a nezmenia sa hranice vytvorené po druhej svetovej vojne.²⁰ Názor o sovietskom úmysle rozmiestniť svoje vojská na území ČSSR vyslovil aj prezident republiky s odkazom na Brežneva, ktorý sa pred ním viackrát vyslovil o znížení stavu ČSĽA o 1 – 2 divízie na západnej hranici a ich nahradení sovietskymi, napríklad leteckva s modernejšou výzbrojou. Napokon názor sovietskych predstaviteľov o znížení stavu ČSĽA na západnej hranici a nahradenie sovietskymi divíziami alebo plukmi odznel aj pri viacerých oficiálnych rokovaníach s čs. predstaviteľmi v prvej polovici septembra 1968.

Zasadanie parlamentu 13. septembra schválilo Vyhlásenie vlády k vzniknutej situácii a naliehavým opatreniam na základe správy prednesenej predsedom vlády O. Černíkom. Druhá kapitola vládneho vyhlásenia vysoko pozitívne hodnotila politickú vyspelosť ČSĽA za jej postoje v čase vojenskej intervencie. Jej hlavnou úlohou bolo naďalej zabezpečovať obranu proti vonkajším nepriateľom. V záujme toho bolo potrebné, aby ČSĽA obnovila svoju bojovú pohotovosť a splnila požiadavky na spoľahlivé zabezpečenie západnej hranice. Vládne vyhlásenie obsahovalo záväzok, že vláda bude „*upevňovať obranný systém štátov Varšavskej zmluvy, dôsledne plniť prijaté úlohy a vyvinie úsilie, aby boli prekonané všetky dôsledky vyvolané augustovými udalosťami.*“²¹ Vládne vyhlásenie, schválené poslancami, o záväzkoch ČSĽA vo Varšavskej zmluve, oslabilo predchádzajúce diskusie, resp. návrhy sovietskej strany znížiť stav ČSĽA a namiesto toho rozmiestniť sovietske vojská na západnej hranici. Plnenie moskovského protokolu ako najhlavnejšej úlohy vo vládnom vyhlásení bolo „*zároveň jediné, reálne a prijateľné riešenie ďalšej politiky*“, zdôraznil prezident republiky L. Svoboda.²²

Zasadanie parlamentu 13. septembra schválilo vládne zákony: Zákon o niektorých opatreniach na upevňovanie verejného pokoja a poriadku, Zákon o niektorých opatreniach v oblasti periodickej tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkoch²³ a Zákon Predsedníctva Národného zhromaždenia o Národnom fronte.

Tri zákony schválené parlamentom nadväzovali na viaceré výnosy vlády v tejto oblasti z konca augusta 1968. Predstavovali súčasť normalizačných opatrení, ktoré mali presvedčiť štáty Varšavskej pätky o dôslednom plnení Moskovského protokolu. Obmedzenia v oblasti médií, zhromažďovania a spolčovania a iné neuspokojovali sovietske vojenské velenie. Nasvedčuje tomu list veliteľa intervenčných vojsk armádneho generála I. Pavlovského z 23. septembra so sťažnosťou na oznamovacie prostriedky, ktorý adresoval A. Dubčekovi. Ge-

20 BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 36-38.

21 26. schôdza Národného zhromaždenia 13. septembra 1968 – <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenport/026schuz/s26002.html>

22 Tamže.

23 Zákon č. 127/1968 Zb.z. 13. 9. 1968 a Výnosy Úradu pre tlač a informácie vid HOPPE, J.: *Pražské jaro v médiích*, díl 11. Praha – Brno 2004, s. 396-398.

nerál Pavlovskij sa sťažoval na *Rudé právo*, ktoré informovalo o pozitívnej úlohe tlače, rozhlasu a televízie po vstupe intervenčných vojsk. Okrem konkrétnych príkladov tohto hodnotenia za tendenčný označil aj „výber slovenských prísloví a porekadiel“ z 19. storočia, ktoré *Rudé právo* zverejnilo 22. septembra. Okrem listu, adresovanom Dubčekovi, generál Pavlovskij v druhej polovici septembra napísal aj ďalšie listy vládnym predstaviteľom so sťažnosťami na neplnenie Moskovského protokolu.

Dohodnúť podmienky rozmiestnenia sovietskych vojsk na území ČSSR bolo obsahom rokovania delegácií ČSSR a ZSSR v Mukačeve v dňoch 16. – 17. septembra 1968. Delegácie viedli ministri obrany M. Dzúr a A. Grečko. Minister M. Dzúr na začiatku rozhovorov uviedol, že ČSLA a, najmä, vojská vyčlenené pre prvý operačno-strategický sled Varšavskej zmluvy na západnej hranici sa nachádzajú v stiesnených ubytovacích podmienkach. Oproti tomu lepšia bola situácia na hranici so socialistickými štátmi. Podľa prieskumov čs. strana bola schopná poskytnúť priestory pre 70 000 – 80 000 vojakov, ale optimálna by bola situácia pre 40 000 vojakov. Ďalej minister Dzúr hovoril o troch etapách odchodu cudzích vojsk do jedného roka. Za nejasné označil otázky: počet sovietskych vojsk, ktoré by mali prezimovať a odchod týchto vojsk. Minister A. Grečko niekoľkokrát počas svojho vystúpenia zopakoval, že sovietske vojská na území ČSSR budú slúžiť na upevnenie obranyschopnosti všetkých štátov Varšavskej zmluvy. Na ubytovanie sovietskych vojsk požadoval sedem divízyoných priestorov (z toho dvoch na Slovensku), päť letísk a 250 000 – 270 000 m³ ubytovacej plochy. Odchod časti sovietskych vojsk podmienil umiestnením na prezimovanie viac ako 10 percent prítomných sovietskych vojsk do konca októbra, s tým, že vojská ostatných štátov budú stiahnuté. Až potom bude možné rokovať o politických otázkach t. j. podmienkach dočasného pobytu. Sovietska strana nebola spokojná s ponúknutými plochami na ubytovanie a kapacitou skladov, ktoré uviedol M. Dzúr, preto navrhla vytvoriť tri skupiny komisií (generálneho štábu, letectva a tylu) na preskúmanie priestorov dislokácie pre sovietsku armádu. Závery komisií boli zahrnuté do spoločného protokolu s odporúčaním spoločnej rekognoskácie priestorov 19. – 20. septembra.

Správu o rokovaní v Mukačeve s výsledkami rekognoskácie a návrhmi na redislokáciu ČSLA prerokovala vláda (25. septembra) a Predsedníctvo ÚV KSČ (27. septembra). Rekognoskáciou boli upravené kapacity priestorov na ubytovanie na 218 007 m³ (namiesto 220 000 m³) a 163 627 m³ pre sklady (namiesto 144 000 m³), 20 000 m³ pre sklady PHM, plochy na uloženie materiálu 3 170 vagónov (namiesto 2 600), nemocnice s kapacitou 250 – 300 lôžok a letísk: Hradčany, Milovice, Olomouc, Sliač – Zvolen s kasárenským ubytovacím a skladovacím fondom.²⁴ Na Slovensku sovietske vojská mali byť umiestnené v nasledujúcich posádkach: v Západoslovenskom kraji v Nových Zámkoch, Komárne a Štúrove; v Stredoslovenskom kraji v posádkach Ružomberok, Rimavská Sobota, Lešť, Sliač – Zvolen; vo Východoslovenskom kraji v posádkach Rožňava a Jelšava.²⁵ Navrhovaná kapacita na ubytovanie sovietskych vojsk vo všetkých slovenských posádkach predstavovala 45 966 m³ a 35 781 m³ skladovacej plochy, čo predstavovalo zhruba 21 percent z ubytovacej a skladovacej plochy navrhutej v celom štáte.²⁶ Umiestnenie sovietskych vojsk vyvolalo v ČSLA redislokáciu a reorganizáciu útvarov a posádok, čo predpokladalo premiestnenie 22 000 vojakov základnej služby, 6 000 vojakov z povolania, presun 1 200 tankov, 700 transportérov, 1 100 diel a ďalšej techniky spolu s niekoľkými desiatkami tisíc ton munície a materiálu.

24 NA Praha, f. 02/1, sv. 81. a.j. 127. b.1.

25 Tamže.

26 BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 51.

Dislokačné a organizačné zmeny v ČSLA sa podľa rozkazu ministra obrany mali ukončiť do 15. októbra 1968. Stalo sa tak o deň skôr, ako predsedovia vlád – O. Černík a A. Kosygin podpísali dohodu o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa a tri dni pred jej schválením československým parlamentom – Národným zhromaždením a ratifikáciou prezidentom republiky L. Svobodom. Vojenská rada Východného vojenského okruhu bola na základe rekognoskácie orgánmi veliteľstva VVO v jednotlivých posádkach a v súčinnosti s orgánmi MNO, veliteľstva protivzdušnej obrany a 10. leteckej armády oboznámená s plánovanými zámermi rozmiestnenia sovietskych vojsk v určených posádkach VVO. Plán redislokácie v jednotlivých posádkach ČSLA vo VVO sa realizoval nasledovne:

- Nové Zámky – 73. cestný mostný prápor (veliteľstvo cestného zboru), sa premiestnia do posádky Hodonín do objektov veliteľstva 7. cestnej brigády;
- Štúrovo – 8. cestný poriadkový prápor premiestniť do posádky Trnava do objektov 63. rádiotechnického práporu; 78. cestný mostný špecializovaný prápor zostával v posádke Štúrovo;
- Komárno – 52. pontónový pluk premiestniť do posádky Bratislava a 2. prápor pásových samohybných súlodí premiestniť do posádky Sereď; Vojenská nemocnica Bratislava, pobočka Komárno sa premiestni do posádky Plavecké Podhradie;
- Ružomberok – 2. zdravotná škola sa premiestni do Prešova (Zápotockého kasárne) a 74. cestný mostný ťažký prápor a 75. cestný mostný prápor (vel. cestného zboru) zostanú v posádke v Ružomberku v civilných objektoch;
- Rimavská Sobota – 10. železničný stavebný prápor sa premiestni do posádky Spišská Nová Ves a posádky Dolný Kubín;
- Lešť – Veliteľstvo Vojenského výcvikového priestoru (VVP) sa premiestni do vojenských stavieb na Záhorie v rámci VVP;
- Zvolen – 4. letecký školský pluk, 28. letiskový prápor a 11. prápor RTZ premiestniť do posádky Piešťany, 10. opravovne premiestniť do posádky Košice k Vojenskému leteckému učilištiu, 11. rotu RTZ a 11. letiskovú rotu zrušiť, úlohy 14. vrtuľníkovej a 9. letky vzdušného prieskumu premiestniť do posádky Zvolen, kasárni pod Borovou horou a Jegorových kasární;
- Jelšava – 31. cestný školský prápor – veliteľstvo práporu s materiálom sa premiestni do posádky Trebišov a frekventanti školy odošli k útvarom;
- Rožňava – Vojenská nemocnica Košice, pobočka Rožňava sa premiestni s materiálom do posádok Levoča a Podolinec, do objektov využívaných pobočkami Vojenskej nemocnice Košice;
- Olomouc – 1. letecký stavebný prápor sa premiestni do posádky Lipník nad Bečvou, Veliteľstvo cestného zboru, 14. automobilový prápor a 94. automobilová rota zostali v Olomouci, vrtuľníkový pluk, technické opravovne sa premiestnia do posádky Prostějov, opravovne premiestniť do Brna;
- Frenštát pod Radkoštĕm – školu dôstojníkov v zálohe premiestniť do Brezna k 49. delostreleckému pluku, 5. tankovú základňu zrušiť a materiál BP a NZ poslať do okruhových skladov;
- mesto Libava – o veliteľstve VVP s prevádzkovou rotou a mobilizačnými úlohami nebolo do 28. septembra rozhodnuté;
- Jeseník – 8. železničný stavebný pluk premiestniť do posádky Olomouc;
- Šumperk – 60. tankový prápor premiestniť do posádky Kežmarok, 7. poriadkový prápor zostal v posádke;

- **Bruntál** – 92. cestný stavebný prápor (Veliteľstvo cestného zboru) s materiálom BP sa premiestni do posádky Olomouc a 93. cestný stavebný prápor do posádky Opava;
- **Krnov** – pobočka 5. tankovej základne bude zrušená a materiál presunutý do okruhových skladov, 5. geodetický odriad premiestniť do posádky Opava.²⁷

V uvedených šestnástich posádkach určených na umiestnenie sovietskej armády bolo plánované uvoľnenie objektov dňom 16. októbra 1968. Okrem útvarov a zariadení MNO a veliteľstva Východného vojenského okruhu dôležité zmeny sa týkali predovšetkým dvoch vševojskových zväzkov 13. a 14. tankovej divízie. Zo zmien treba uviesť najmä premiestnenie určených útvarov 13. tankovej divízie z priestorov Mladá (Západný vojenský okruh) do nasledujúcich posádok na Slovensku.

ORGANIZAČNÉ A DISLOKAČNÉ ZMENY K 15. 10. 1968²⁸

do posádky	dislokované útvary
Topoľčany	štáb 13. tankovej divízie, 13. spojovací prápor, 3. rota chemickej ochrany, 3. zdravotnícky prápor, 13. prevádzková rota, divízna hudba, oddelenie VKR, divízne sklady
Martin	15. tankový pluk, 13. technické opravovne
Nitra	3. protiletadlový oddiel, divízne sklady
Hlohovec	53. automobilový prápor, divízne sklady
Levice	13. prieskumný prápor
Trenčín	13. vrtuľníková letka
Sereď	1. ženijný prápor

Redislokáciou nastali aj ďalšie organizačné zmeny v podriadenosti tankového pluku v Martine, Leviciach a delostreleckého pluku v Senici. Zmeny sa uskutočnili v rámci 13., ako aj 14. tankovej divízie. Do podriadenosti 14. tankovej divízie prešiel 60. tankový pluk, dislokovaný v Kežmarku (zo 4. tankovej divízie Stredného vojenského okruhu) a 103. tankový pluk v Humennom (z 13. tankovej divízie v Mladej).²⁹

Na základe rekognoskácie objektov komisie veliteľstva VVO, 13. a 14. tankovej divízie v súčinnosti s druhmi vojsk veliteľstva VVO vznikla rozmiestnením sovietskych vojsk a vynútenými redislokačnými zmenami ČSLA podľa komisie koncom septembra nasledujúca situácia v posádkach VVO. V posádkach 13. tankovej divízie komisia hodnotila situáciu nasledovne:

V posádke Topoľčany, kde bolo umiestnené veliteľstvo 13. tankovej divízie a ďalšie divízne útvary, sa zvýšil počet vojakov z povolania o 264. Vznikol bytový problém s ubytovaním tak vojakov z povolania, ako aj vojakov základnej služby. Ťažkosti vznikli s umiestnením opravovní a skladov. Do posádky Levice bol dislokovaný 13. prieskumný prápor a nachádzal sa tam 64. tankový pluk 13. divízie. Príchod 46 vojakov z povolania a okolo 400 vojakov

27 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34, Plán a harmonogram sťahovania neokruhových útvarov na teritóriu VVO.

28 Tabuľka zostavená podľa rozkazu veliteľa VVO na prevedenie organizačných a dislokačných zmien k 15. 10. 1968. VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34.

29 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34.

základnej služby nemohol uspokojiť nároky na bývanie. Problémy vznikli aj s umiestnením techniky. V posádke Martin pribudol 15. tankový pluk a technické opravovne. Pred redisolokáciou sa tam nachádzal 10. tankový pluk, Vyššie delostrelecké učilište, 73. automobilový prápor a pobočka okruhového skladu tankového a automobilového materiálu a štáb 3. školského tankového práporu. Dislokáciou bolo potrebné riešiť ubytovanie 70 vojakov z povolania. Problémy vznikli s uložením techniky 15. tankového pluku a výcvikovými priestormi. Do posádky Bratislava bol dislokovaný 8. motostrelecký pluk a jeho súčasť tankový prápor bol dislokovaný vo VVP na Tureckom vrchu. Dislokáciou tankového práporu vznikla potreba vybudovať tankovú strelnicu. Podobne ako v iných posádkach aj v Bratislave vznikla dislokáciou nedostatok bytov pre 200 dôstojníkov. Okrem toho do Bratislavy bol dislokovaný 52. pontónový pluk do Kutuzovových kasární a 92. pontónový prápor ženijnotechnického učilišťa. Problémy vznikli s uložením bojovej techniky odstavenej na voľnej ploche.³⁰ V posádke Sereď, kde bol dislokovaný 1. ženijný prápor, 2. prápor samohybných súlodí, vznikla stiesnená situácia s uložením techniky a bytovou otázkou. V posádke Nitra, kde bol premiestnený 13. protiletadlový oddiel, sa nachádzali ďalšie útvary (automobilové učilište a iné), pribudlo okolo 50 vojakov z povolania. Chýbali priestory na uloženie munície a výcvikový priestor. V posádke Hlohovec bol novodislokovaný 53. automobilový prápor a zostalo veliteľstvo 4. automobilovej brigády. Objekty Dukelských kasární v Hlohovci poskytovali priestory na ubytovanie mužstva, uloženie techniky a sklady za podmienky, že objekty opustia vojaci Maďarskej ľudovej republiky. Umiestnenie 13. vrtuľníkovej letky v Trenčíne nespôsobil vážnejšie problémy vzhľadom na značné priestory VVO. V posádke Senica bol dislokovaný 3. delostrelecký pluk už predtým, takže k žiadnym zmenám nedošlo. Divízne sklady 13. tankovej divízie sa nachádzali po redisolokácii vzdialené od seba na veľkom priestore, s čím súviseli problémy pri zabezpečení bojovej a mobilizačnej pohotovosti.³¹

V posádkach 14. tankovej divízie s veliteľstvom v Prešove nastali v porovnaní s 13. divíziou menšie dislokačné zmeny. V Prešove bol umiestnený štáb 14. tankovej divízie. Okrem toho do posádky nepribudli žiadne útvary. Presťahovanie zdravotnej školy z Ružomberka nebolo ešte definitívne vyriešené. Do posádky Humenné bol dislokovaný 103. tankový pluk z Mladej (ZVO). Pribudlo 170 vojakov z povolania. Na ubytovanie mužstva boli vytvorené priemerné podmienky. Problémy vznikli so skladovacími priestormi, uložením techniky a absenciou tankodrómu. V posádke Kežmarok bol dislokovaný 60. tankový pluk zo Šumperka. Pre tankový pluk nebolo vybudované výcvikové zariadenie, pretože VVP Kežmarok spĺňal túto funkciu len v obmedzenom rozsahu. Posádka neposkytovala dostatočné priestory na uloženie pásovej techniky a muníciu bolo potrebné uložiť v muničných skladoch v Kvetnici. Pre vojakov z povolania (okolo 120) sa v budúcnosti predpokladalo stavať byty aj v Poprade. V posádke Poprad pribudol 10. protiletadlový oddiel premiestnený z Prešova. Okrem štábu v objekte Dukelských kasární bola umiestnená správa VVP Kežmarok. Pre potreby Sovietskej armády boli z okruhových skladov vyčlenené plochy v Novom Meste nad Váhom, Vrútkach, Nitre, čím sa znížila ich kapacita pre okruh a sťažila sa manipulácia s materiálom.³²

Redislokácia útvarov ČSLA z dôvodov rozmiestnenia sovietskych vojsk spôsobila na území ČSSR viacero problémov. ČSLA zmenila redisolokáciou mobilizačné plány, ktoré sa dotý-

30 Tamže, Plán dislokácie vojsk v nových podmienkach (ženijné a ostatné útvary).

31 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34, Plán dislokácie vojsk v nových podmienkach.

32 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34, Plán dislokácie vojsk v nových podmienkach, 14. motostrelecká divízia.

kali 250 útvarov, ústavov a zariadení. Zmeny nastali aj v operačných plánoch. Redislokácia pozemných vojsk ČSLA sa dotkla štyroch tankových zväzkov (1., 4., 13., 14. tankovej divízie), dvadsiatich útvarov cestného, železničného vojska a letectva (10. leteckej armády). Nové mobilizačné plány boli vypracované až v priebehu troch mesiacov. Len v tomto termíne sa mohli v rámci 13. tankovej divízie vytvoriť tri nové mobilizačné zväzky. (16., 17., tankovej divízie, 32. motostreleckej divízie a iných útvarov).³³ Podobná situácia s mobilizačnými plánmi bola aj v 14. tankovej divízii.

Okrem už spomenutých podmienok zhoršenia ubytovania vojakov závažným problémom bolo uloženie bojovej techniky v priestoroch posádok, čo možno dokumentovať následovnými údajmi. V posádkach 13. tankovej divízie bolo z celkového počtu techniky (tanky, obrnené transportéry, autá) 1 780 v garážach umiestnených 1 093 kusov a zvyšok 690 na voľných odstavných priestoroch. V posádkach 14. tankovej divízie z celkového počtu 1 778 kusov bolo 1 001 umiestnených v garážach a 777 voľne na odstavných plochách. Nepriaznivý pomer bol aj v uložení techniky v garážach a na voľných plochách aj v útvaroch mimo 13. a 14. tankovej divízie.³⁴

O podmienkach rozmiestnenia sovietskych vojsk na území Československa rokovala porada Varšavskej pätky 27. septembra 1968 v Moskve. Porady sa zúčastnili lídri všetkých štátov zúčastnených na vojenskej intervencii. Základom rokovania bolo stanovisko sovietskeho vedenia, ktoré na porade predniesol L. Brežnev. Vo svojom vystúpení uviedol, že „*spoločná akcia* (intervencia – pozn. M. Š.) *bola nevyhnutná a uskutočnila sa včas... Disponujeme informáciami o celom rade faktov svedčiacich o činnosti kontrarevolučného podzemia v Československu.*“³⁵ V diskusii o vnútropolitckej situácii v Československu sa vyjadrili všetci lídri, ktorí podporili sovietske stanovisko. Maďarský líder J. Kádár navrhol, aby do pripravovanej zmluvy o dočasnom pobyte sovietskych vojsk bol vsunutý argument o „*pomoci brániť nezávislosť Československa i socialistického tábora pred nebezpečím, ktoré hrozí od západnej hranice a zo strany Západného Nemecka.*“³⁶ Poľský líder W. Gomulka vystúpil na porade s radikálnymi požiadavkami ohľadom propagandy voči Československu a navrhol, aby zmluva o dočasnom pobyte bola podpísaná už začiatkom októbra v Moskve, a aby sa mohol zúčastniť rozhovorov o zmluve.

V dňoch 3. – 4. októbra 1968 navštívila československá delegácia (Dubček, Černík, Husák) Moskvu a rokovala so sovietskymi najvyššími predstaviteľmi stranícko-štátneho vedenia. A. Dubček vo svojom vystúpení hovoril o tom, že československá strana vyčlenila na prezimovanie 70 000 – 80 000 vojakov ubytovacie a skladovacie kapacity. Navrhol, aby sa predstavitelia oboch štátov na jar 1969 vrátili k otázke odchodu sovietskych vojsk. Ďalej uviedol, že zníženie stavu ČSLA neprichádza do úvahy z politických dôvodov, lebo by došlo k oslabeniu nášho prínosu k obrannému systému Varšavskej zmluvy. Za nereálnu označil sovietsku požiadavku na vyčlenenie siedmich divízných rajónov na dislokáciu sovietskych vojsk.³⁷ Najtvrdšej kritiky sa dostalo čs. vedeniu od Brežneva, ktorý vyjadril nespokojnosť s plnením jednotlivých bodov Moskovského protokolu. Dubček oponoval sovietskym predstaviteľom, že sovietske vojská nezasahujú do vnútorných vecí. Na konkrétnych príkladoch

33 BENČÍK, ref. 4, 6/2, s. 52.

34 VÚA Praha, f. MNO, sekr. NGŠ, 1968, šk. 34, Rozmiestnenie techniky 13. tankovej divízie, 14. tankovej divízie a nových útvarov.

35 VONDROVÁ, ref. 17, 4/3, s. 77.

36 Tamže, s. 94.

37 Tamže, s. 137.

dokumentoval, že sovietski velitelia sa dožadovali účasti na straníckych schôdzach so zámerom zasahovať do vnútrostraníckych záležitostí. Na tieto skutočnosti Brežnev reagoval názorom, že v ČSSR je morálny teror. Na diskreditáciu sa používajú slová „konzervatívec“, „kolaborant“, „sektár“.³⁸

Pod sovietskym nátlakom sa začiatkom októbra 1968 uskutočnili prvé dôležité zmeny vo velitelskom zbore armády odvolaním veliteľa Západného vojenského okruhu genmjr. S. Procházku, náčelníka spravodajskej správy GŠ ČSLA genmjr. O. Burdu a náčelníka správy pre zahraničný styk GŠ ČSLA plk. A. Svobodu. Odvolanie z funkcií a preloženie na menej významné funkcie súviselo s ich postojmi v prvých dňoch vojenskej intervencie.

Základom zmluvy medzi vládou ČSSR a vládou ZSSR o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa bol sovietsky návrh predložený čs. predstaviteľom počas rozhovorov 3. – 4. októbra v Moskve. O návrhu rokovala čs. delegácia v Moskve na čele s predsedom vlády O. Černíkom pred jej podpísaním 11. októbra. Rokovaním čs. delegácii sa podarilo presadiť ustanovenie do zmluvy, že v prípade ohrozenia sovietskych vojsk môžu tieto vojská zasiahnuť len v súčinnosti s čs. armádou.

Zmluvu o 15 článkoch podpísali predsedovia vlád (Černík, Kosygin) a po schválení v parlamente³⁹ 18. októbra a ratifikácii prezidentom republiky v ten istý deň nadobudla platnosť. So zmluvou bol schválený tajný protokol, v ktorom sa uvádzalo, že na území ČSSR bude umiestnených 75 000 osôb.⁴⁰

V rokovaníach o texte zmluvy sa prejavili rozdielne prístupy československej a sovietskej strany. Konečný text vyžadoval kompromisy oboch strán. Zmluva nelegalizovala vojenskú intervenciu a Varšavská päťka bola vylúčená. „Dočasný pobyt sovietskych vojsk“ na území ČSSR bol v zmluve dvojstrannou záležitosťou, podobne ako v analogických zmluvách o pobyte sovietskych vojsk v Poľsku a Maďarsku, t.j. bez časového ohraničenia pobytu. Podľa zmluvy na československom území nemali pôsobiť iné ako čs. orgány a inštitúcie. Úloha „komandátúr“ bola ohraničená na sprostredkovanie služieb medzi sovietskymi a čs. orgánmi v bežných otázkach ako úhrady škôd a iné. Prvý novembrový týždeň sa sovietske vojská sťahovali do kasárenských a výcvikových priestorov uvoľnených ČSLA. Podpísanie zmluvy o dočasnom pobyte bol zápasom o jej obsah do poslednej chvíle jej schválenia. Dislokácia zhruba 75 000 vojakov na území ČSSR menila vnútropolitickú situáciu. Sovietski velitelia a politickí pracovníci aj po podpísaní zmluvy zasahovali a ovplyvňovali politický vývoj so zámerom odstrániť predstaviteľov reformiem z politického a verejného života a obnoviť politický režim podľa sovietskych predstáv, prirodzene za pomoci domácich predstaviteľov.

M. ŠTEFANSKÝ: DIE VERHANDLUNGEN ÜBER DISLOKATION DER SOWJETISCHEN ARMEE AUF DEM TSCHECHOSLOWAKISCHEN GEBIET (AUGUST – OKTOBER 1968)

Die Studie analysiert die Verhandlungen der tschechoslowakischen und sowjetischen Vertreter ungefähr in dem Zeitabschnitt von 2 Monaten des Herbstes 1968. Der Inhalt der Besprechungen kon-

38 Tamže, s. 146.

39 Proti zmluve v parlamente hlasovali štyria poslanci (F. Kriegel, F. Vodsoň, G. Sekaninová-Čakrtová a slovenská poslankyňa B. Fuková). Desiat poslancov sa hlasovania zdržalo. Z 242 prítomných poslancov v parlamente za jej schválenie hlasovalo 228.

40 Návrh zmluvy bol publikovaný, pozri VONDROVÁ, ref. 17, 4/3, s. 74-79. Návrh tajného protokolu, tamže, s. 79-81.

zentrierte sich auf die Fragen der Legalisation der sowjetischen Armee und der Nachkriegsintervention in August 1968.

Der Verfasser schildert die dramatischen Besprechungen unmittelbar nach der Intervention, die in das Moskauer Protokoll ausmündeten. Er setzt weiter mit den Verhandlungen auf Regierungsebene und auf der Ebene der Verteidigungsminister (M. Dzúr, A. Grečko) in Mukatschewo fort, wo über konkrete Fragen der Ausgliederung von Räumlichkeiten in Kasernen, Lagerräumen, Flugplätzen und Krankenhäusern für die Dislokation der sowjetischen Divisionen auf dem Gebiet der Tschechoslowakei verhandelt wurde. Die sowjetische Seite bemühte sich während Verhandlungen zu erreichen, dass die tschechoslowakischen Vertreter die militärische Intervention und den zeitlich unbegrenzten Aufenthalt der sowjetischen Truppen für unvermeidbare Massnahme im Interesse der Tschechoslowakei und des Warschauer Paktes vorfinden. Die tschechoslowakischen Vertreter stellten auf den Verhandlungen Fragen des Abmarsches der Interventionsarmee. Der Vertrag über vorübergehenden Aufenthalt der sowjetischen Armee legalisierte die sowjetische Armee auf dem Gebiet der Tschechoslowakei. Das Geheimprotokoll zum Vertrag führte konkrete Aufenthaltsbedingungen für 75 000 Soldaten auf dem Gebiet der Tschechoslowakei an.

Die Dislokation der sowjetischen Truppen rief Organisations- und Dislokationsänderungen in der tschechoslowakischen Armee hervor. Der Ausmass dieser Änderungen in dem östlichen Militärkreis analysiert der Verfasser gemeinsam mit einigen negativen Folgen am Anfang im Rahmen der 13. und 14. Panzerdivision und der Einheiten, die nicht zu dem östlichen Militärkreis in der Slowakei gehörten.